

СИЛАБУС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

1. Загальна інформація про навчальну дисципліну

Повна назва навчальної дисципліни	Психологічні основи професійних комунікацій та лідерство
Повна офіційна назва закладу вищої освіти	Сумський державний університет
Повна назва структурного підрозділу	Факультет іноземної філології та соціальних комунікацій. Кафедра психології, політології та соціокультурних технологій
Розробник(и)	Улунова Ганна Євгенівна
Рівень вищої освіти	Третій рівень вищої освіти, НРК – 8 рівень, QF-LLL – 8 рівень, FQ-EHEA – третій цикл
Семестр вивчення навчальної дисципліни	10 тижнів протягом 2-го семестру
Обсяг навчальної дисципліни	Обсяг навчальної дисципліни становить 5 кредитів ЄКТС, 150 годин, з яких 20 годин лекційних занять, 20 годин практичних занять, 110 годин – самостійна робота здобувачів освіти.
Мова викладання	Українська

2. Місце навчальної дисципліни в освітній програмі

Статус дисципліни	Вибіркова навчальна дисципліна для всіх освітніх програм
Передумови для вивчення дисципліни	Ділова українська мова
Додаткові умови	Додаткові умови відсутні
Обмеження	Обмеження відсутні

3. Мета навчальної дисципліни

Мета викладання дисципліни полягає в опануванні здобувачами наукових підходів до розуміння феноменології спілкування та лідерства, засвоєнні системи знань щодо психологічних механізмів і закономірностей процесів комунікації та лідерства, формуванні компетентностей ефективної професійної комунікації та інших лідерських компетентностей.

4. Зміст навчальної дисципліни

Модуль 1. Психологія професійної комунікації

Тема 1 Професійна комунікація як міждисциплінарна проблема

Співвідношення понять «спілкування» та "комунікація". Вивчення процесу комунікації у різноманітних напрямках сучасної психології (біхевіоризмі, когнітивізмі, рольовій парадигмі, психоаналізі, гуманістичній психології). Професійна комунікація в структурі професійної діяльності. Функції професійної комунікації. Види професійної комунікації. Структура професійної комунікації.

Тема 2 Професійна комунікація як передача інформації. Вербальні засоби професійної комунікації.

Сутність професійної комунікації у вузькому значенні поняття. Моделі передачі інформації. Вербальні засоби професійної комунікації. Комунікативні бар'єри. Усно-мовні засоби комунікації. Письмово-мовні засоби комунікації. Слухання як засіб вербальної комунікації. Зворотній зв'язок та його роль у процесі комунікації.

Тема 3 Професійна комунікація як передача інформації. Невербальні засоби професійної комунікації.

Типи невербальної професійної комунікації: оптична, акустична, тактильно-кінестезична, ольфакторна. Жести та пози. Візуальний контакт. Фізіогноміка та міміка. Екстралінгвістика та просодика. Такесика. Запахи тіла та косметики.

Тема 4 Детекція брехні у професійній комунікації

Функції та види брехні. Психофізіологія брехні. Інструментальна детекція брехні. Неінструментальна детекція брехні. Невербальні та вербальні методи детекції брехні. Репрезентативні системи. Невербальні засоби комунікації та їх конгруентність вербальним засобам комунікації.

Тема 5 Взаємодія у професійній комунікації

Підходи до розглядання проблем взаємодії у професійній комунікації: 1) мотиваційний підхід; 2) ситуативний підхід; 3) когнітивний підхід; 4) структурований (трансактний) підхід; 5) діяльнісний підхід. Поняття «соціальна норма» та «соціальна роль». Різновиди соціальних ролей. Сценарії та механізми професійної взаємодії. Стилі професійної комунікації.

Тема 6 Соціальна перцепція у професійній комунікації

Пізнання та розуміння співрозмовника. Особливості суб'єкта та об'єкта міжособистісного сприймання. Механізми соціальної перцепції: 1) ідентифікація; 2) емпатія; 3) каузальна атрибуція; 4) рефлексія. Ефекти соціальної перцепції: 1) стереотипізація; 2) ефекти ореолу; 3) ефекти первинності та новизни.

Тема 7 Методи психологічного впливу у професійній комунікації

Зміст та характеристики психологічного впливу. Ініціатор та адресат психологічного впливу. Види впливу залежно від методів і прийомів здійснення, тривалості ефекту, специфіки ефекту, докладання вольових зусиль ініціатора, усвідомленості, відкритості засобів і цілей. Напрямки психологічних досліджень феномена впливу. Цілі психологічного впливу (за О. Сидоренко). Стратегії взаємодії та впливу (за Г. Ковальовим). Методи психологічного впливу: переконування, наслідування, емоційне зараження, навіювання.

<p>Тема 8 Вікові особливості професійної комунікації</p> <p>Співвідношення етапів життєвого циклу зі становленням, розвитком та особливостями комунікації. Теорія поколінь. Особливості комунікації осіб періоду ранньої дорослості. Особливості комунікації осіб періоду середньої дорослості. Особливості комунікації осіб періоду пізньої дорослості.</p>
<p>Тема 9 Гендерні особливості професійної комунікації</p> <p>Психологічні особливості суб'єктів спілкування з різною гендерною ідентичністю. Комунікативні статуси суб'єктів спілкування. Стили «чоловічої» та «жіночої» комунікації. Гендерні стереотипи та їх відображення у професійній комунікації.</p>
<p>Тема 10 Професійна комунікація зі "складними" співрозмовниками</p> <p>Поняття "складний співрозмовник". Види "складних" співрозмовників. Психологічні особливості "складних" співрозмовників. Техніка активного слухання. Техніка "Я з Вами абсолютно згоден, але...". Техніка постановки запитань. Техніка "Я-повідомлень". Опитувальник «Соціально-психологічні характеристики суб'єкта ускладненого спілкування» В. О. Лабунської.</p>
<p>Тема 11 Етикет професійної комунікації</p> <p>Специфіка службового етикету. Структура службового етикету. Морально-етичні засади культури ділових стосунків. Моральні якості, які є важливими для сучасного менеджменту. Етикет зовнішнього вигляду співрозмовників. Процедура вітання. Процедура прощання. Етикет телефонної комунікації. Етикет візитної картки.</p>
<p>Модуль 2. Лідерство як соціально-психологічний феномен</p>
<p>Тема 12 Лідерство: сутність, функції, види</p> <p>Лідерство як форма управління. Основні поняття психології лідерства: управління, керівництво, лідерство, влада, менеджмент, авторитет, лідер організації, управлінське лідерство, організаційне лідерство. Функції лідерства, їх відмінності від функцій керівництва. Класифікації лідерства. Патерналістичні лідери. Лідери-активісти. Лідери-управлінці. Каталітичні лідери.</p>
<p>Тема 13 Теорії лідерства</p> <p>Харизматична концепція лідерства. Психологічні дослідження харизми. Підхід з позиції особистих якостей. Деструктивне керівництво. Поведінковий підхід. Авторитарно-ліберальний континуум стилів керівництва. Концепція «континуум лідерської поведінки». Підхід з позиції влади: класифікація форм влади. Ситуативний підхід. Концепція когнітивного ресурсу. Атрибутивна теорія лідерства. Трансакційні, трансформаційне і інтерактивне лідерство. «Методика визначення організаторських та комунікативних якостей» Л. П. Калінінського.</p>
<p>Тема 14 Стили лідерства та вирішення конфліктів</p> <p>Стили лідерства. Методика вивчення лідерського стилю Р . Бейлза-К. Шнейер (модифікація Т. В. Бендас). Сутність конфліктів. Структура професійних конфліктів. Чинники конфліктів. Типи конфліктних особистостей. Формули виникнення конфліктів. Стратегії розв'язання конфліктів. Техніки побудови рапорту.</p>

Тема 15 Лідерські компетентності

Лідерські компетентності в структурі soft skills. Здібності ефективно працювати з людьми. Відповідальність за виконання важливих завдань. Потреба в досягненні результатів (амбітність). Попередній досвід лідерства. Великий досвід у різноманітних сферах діяльності. Здібність вести справи та переговори. Готовність ризикувати. Здібність генерувати нові ідеї. Обдарованість. Здібність за необхідності змінювати стиль керівництва.

Тема 16 Управління часом як лідерська компетентність

Поняття "Time management". Діагностика "Персональна компетентність у тайм-менеджменті". Види та техніки планування. Техніки делегування. Метод "Швейцарського сиру". Метод "Поїдання жаб". Метод лімітування часу. Метод антиперфекціонізму. Метод оптимізації ідеальних рішень. Метод оптимізації поглиначів часу. Метод використання вимушеного вільного часу.

Тема 17 Ораторське мистецтво лідера

Публічний виступ як форма професійної комунікації. Етапи публічного виступу. Завдання докомунікативного етапу. Постановка мети. Добір інформації. Написання тексту виступу. Психологічна підготовка до публічного виступу. Комунікативний етап публічного виступу. Проголошення промови та відповіді на запитання. Посткомунікативний етап. Аналіз публічного виступу.

5. Очікувані результати навчання навчальної дисципліни

Після успішного вивчення навчальної дисципліни здобувач вищої освіти зможе:

PH1	Демонструвати розуміння сутності, психологічних механізмів, закономірностей професійної комунікації та лідерства.
PH2	Здійснювати психологічний аналіз особливостей професійної комунікації представників різних гендерних та вікових груп.
PH3	Здійснювати психологічний аналіз систем керівництва та лідерства в різних професійних групах.
PH4	Демонструвати відповідальне ставлення до саморозвитку власної компетентності у професійній комунікації.
PH5	Усвідомлено розвивати та використовувати лідерські якості у власній професійній діяльності.

7. Види навчальних занять та навчальної діяльності

7.1 Види навчальних занять

Тема 1. Професійна комунікація як міждисциплінарна проблема

Лк1 "Професійна комунікація як міждисциплінарна проблема"

Співвідношення понять «спілкування» та "комунікація". Вивчення процесу комунікації у різноманітних напрямках сучасної психології (біхевіоризмі, когнітивізмі, рольовій парадигмі, психоаналізі, гуманістичній психології). Професійна комунікація в структурі професійної діяльності. Функції професійної комунікації. Види професійної комунікації. Структура професійної комунікації.

Тема 2. Професійна комунікація як передача інформації. Вербальні засоби професійної комунікації.

Лк2 "Професійна комунікація як передача інформації. Вербальні засоби професійної комунікації" (денна)

Сутність професійної комунікації у вузькому значенні поняття. Моделі передачі інформації. Вербальні засоби професійної комунікації. Комунікативні бар'єри. Усно-мовні засоби комунікації. Письмово-мовні засоби комунікації. Слухання як засіб вербальної комунікації. Зворотній зв'язок та його роль у процесі комунікації. «Тест комунікативних умінь» Л. Міхельсон.

Тема 3. Професійна комунікація як передача інформації. Невербальні засоби професійної комунікації.

Пр1 "Професійна комунікація як передача інформації. Невербальні засоби професійної комунікації"

Типи невербальної професійної комунікації: оптична, акустична, тактильно-кінестезична, ольфакторна. Жести та пози. «Діагностика рівня розвитку здібностей до адекватного розуміння невербальної поведінки» В. О. Лабунської.

Пр2 "Професійна комунікація як передача інформації. Невербальні засоби професійної комунікації."

Візуальний контакт. Фізіогноміка та міміка. Екстралінгвістика та просодика. Такесика. Запахи тіла та косметики.

Тема 4. Детекція брехні у професійній комунікації

Лк3 "Детекція брехні у професійній комунікації"

Функції та види брехні. Психофізіологія брехні. Інструментальна детекція брехні. Неінструментальна детекція брехні. Невербальні та вербальні методи детекції брехні. Репрезентативні системи. Невербальні засоби комунікації та їх конгруентність вербальним засобам комунікації.

Пр3 "Детекція брехні у професійній комунікації"

Зв'язок між вербальними / невербальними засобами спілкування та брехнею. Диференціація правди від брехні за невербальними засобами спілкування, які використовує співрозмовник. Ідентифікація вербальних індикаторів брехні. Метод «Моніторинг реальності» для детекції правди та брехні.

Тема 5. Взаємодія у професійній комунікації

Лк4 "Взаємодія в процесі професійної комунікації"

Підходи до розглядання проблем взаємодії у професійній комунікації: 1) мотиваційний підхід; 2) ситуативний підхід; 3) когнітивний підхід; 4) структурований (трансактний) підхід; 5) діяльнісний підхід. Поняття «соціальна норма» та «соціальна роль». Різновиди соціальних ролей. Сценарії та механізми професійної взаємодії. Стилі професійної комунікації. Тест рисункових асоціацій «Ділові ситуації» Н. Г. Хитрової.

Тема 6. Соціальна перцепція у професійній комунікації

<p>Пр4 "Соціальна перцепція у професійній комунікації" (денна)</p> <p>Пізнання та розуміння співрозмовника. Особливості суб'єкта та об'єкта міжособистісного сприймання. Механізми соціальної перцепції: 1) ідентифікація; 2) емпатія; 3) каузальна атрибуція; 4) рефлексія. Ефекти соціальної перцепції: 1) стереотипізація; 2) ефекти ореолу; 3) ефекти первинності та новизни.</p>
<p>Тема 7. Методи психологічного впливу у професійній комунікації</p>
<p>Лк5 "Методи психологічного впливу у професійній комунікації"</p> <p>Зміст та характеристики психологічного впливу. Ініціатор та адресат психологічного впливу. Види впливу залежно від методів і прийомів здійснення, тривалості ефекту, специфіки ефекту, докладання вольових зусиль ініціатора, усвідомленості, відкритості засобів і цілей. Напрямки психологічних досліджень феномена впливу. Цілі психологічного впливу (за О. Сидоренко). Стратегії взаємодії та впливу (за Г. Ковальовим). Методи психологічного впливу: переконування, наслідування, емоційне зараження, нав'ювання.</p>
<p>Тема 8. Вікові особливості професійної комунікації</p>
<p>Лк6 "Вікові особливості професійної комунікації"</p> <p>Співвідношення етапів життєвого циклу зі становленням, розвитком та особливостями комунікації. Теорія поколінь. Особливості комунікації осіб періоду ранньої дорослості. Особливості комунікації осіб періоду середньої дорослості. Особливості комунікації осіб періоду пізньої дорослості.</p>
<p>Тема 9. Гендерні особливості професійної комунікації</p>
<p>Лк7 "Гендерні особливості професійної комунікації"</p> <p>Психологічні особливості суб'єктів спілкування з різною гендерною ідентичністю. Комунікативні статуси суб'єктів спілкування. Стил «чоловічої» та «жіночої» комунікації. Гендерні стереотипи та їх відображення у професійній комунікації.</p>
<p>Тема 10. Професійна комунікація зі "складними" співрозмовниками</p>
<p>Пр5 "Професійна комунікація зі "складними" співрозмовниками"</p> <p>Поняття "складний співрозмовник". Види "складних" співрозмовників. Психологічні особливості "складних" співрозмовників. Техніка активного слухання. Техніка "Я з Вами абсолютно згоден, але...". Техніка постановки запитань. Техніка "Я-повідомлень". Опитувальник «Соціально-психологічні характеристики суб'єкта ускладненого спілкування» В. О. Лабунської.</p>
<p>Тема 11. Етикет професійної комунікації</p>
<p>Пр6 "Етикет професійної комунікації"</p> <p>Специфіка службового етикету. Структура службового етикету. Морально-етичні засади культури ділових стосунків. Моральні якості, які є важливими для сучасного менеджменту. Етикет зовнішнього вигляду співрозмовників. Процедура вітання. Процедура прощання. Етикет телефонної комунікації. Етикет візитної картки. Етикет ділових подарунків.</p>

<p>Тема 12. Лідерство: сутність, функції, види</p>
<p>Лк8 "Лідерство: сутність, функції, види"</p> <p>Лідерство як форма управління. Основні поняття психології лідерства: управління, керівництво, лідерство, влада, менеджмент, авторитет, лідер організації, управлінське лідерство, організаційне лідерство. Функції лідерства, їх відмінності від функцій керівництва. Класифікації лідерства. Патерналістичні лідери. Лідери-активісти. Лідери-управлінці. Каталітичні лідери. Методика "Ефективність лідерства".</p>
<p>Тема 13. Теорії лідерства</p>
<p>Лк9 "Теорії лідерства"</p> <p>Харизматична концепція лідерства. Психологічні дослідження харизми. Підхід з позиції особистих якостей. Деструктивне керівництво. Поведінковий підхід. Авторитарно-ліберальний континуум стилів керівництва. Концепція «континуум лідерської поведінки». Підхід з позиції влади: класифікація форм влади. Ситуативний підхід. Концепція когнітивного ресурсу. Атрибутивна теорія лідерства. Трансакційні, трансформаційне і інтерактивне лідерство. «Методика визначення організаторських та комунікативних якостей» Л. П. Калінінського.</p>
<p>Тема 14. Стилї лідерства та вирішення конфліктів</p>
<p>Пр7 "Лідерство та вирішення конфліктів"</p> <p>Стилї лідерства. Методика вивчення лідерського стилю Р . Бейлза-К. Шнейер (модифікація Т. В. Бендас). Сутність конфліктів. Структура професійних конфліктів. Чинники конфліктів. Типи конфліктних особистостей. Формули виникнення конфліктів. Стратегії розв'язання конфліктів. Техніки побудови рапорту.</p>
<p>Тема 15. Лідерські компетентності</p>
<p>Лк10 "Лідерські компетентності"</p> <p>Лідерські компетентності в структурі soft skills. Здібності ефективно працювати з людьми. Відповідальність за виконання важливих завдань. Потреба в досягненні результатів (амбітність). Попередній досвід лідерства. Великий досвід у різноманітних сферах діяльності. Здібність вести справи та переговори. Готовність ризикувати. Здібність генерувати нові ідеї. Обдарованість. Здібність за необхідності змінювати стиль керівництва.</p>
<p>Тема 16. Управління часом як лідерська компетентність</p>
<p>Пр8 "Управління часом як лідерська компетентність"</p> <p>Поняття "Time management". Діагностика "Персональна компетентність у тайм-менеджменті". Види та техніки планування. Техніки делегування. Метод "Швейцарського сиру". Метод "Поїдання жаб". Метод лімітування часу. Метод антиперфекціонізму. Метод оптимізації ідеальних рішень. Метод оптимізації поглиначів часу. Метод використання вимушеного вільного часу.</p>
<p>Тема 17. Ораторське мистецтво лідера</p>

<p>Пр9 "Ораторське мистецтво лідера"</p> <p>Комунікативний етап публічного виступу. Проголошення промови та відповіді на запитання. Посткомунікативний етап. Аналіз публічного виступу.</p>
<p>Пр10 "Ораторське мистецтво лідера"</p> <p>Публічний виступ як форма професійної комунікації. Етапи публічного виступу. Завдання докомунікативного етапу. Постановка мети. Добір інформації. Написання тексту виступу. Психологічна підготовка до публічного виступу.</p>

7.2 Види навчальної діяльності

НД1	Підготовка до лекцій
НД2	Підготовка до практичних занять
НД3	Виконання індивідуальних завдань
НД4	Самонавчання
НД5	Виконання ситуативних вправ
НД6	Перегляд фільмів
НД7	Обговорення кейсів

8. Методи викладання, навчання

Дисципліна передбачає навчання через:

МН1	Проблемні лекції
МН2	Лекції-дискусії
МН3	Аналіз конкретних ситуацій (Case-study)
МН4	Навчальна дискусія / дебати
МН5	Ділова гра
МН6	Метод демонстрацій
МН7	Метод ілюстрацій

Лекції, навчальна дискусія та метод ілюстрації зумовлюють отримання студентами знань щодо базових понять курсу: спілкування, комунікація, вербальні / невербальні засоби комунікації, соціальна перцепція, лідерство тощо (РН 1). Case-study, ділова гра та метод демонстрацій є основою для психологічного аналізу особливостей професійної комунікації представників різних вікових та соціальних груп (РН 2), а також психологічного аналізу систем керівництва та лідерства в різних професійних групах (РН 3). Навчальна дискусія / дебати зумовлює формування відповідального ставлення до саморозвитку власної компетентності у професійній комунікації (РН 4), а також усвідомленого розвитку та використання лідерських якостей у власній професійній діяльності (РН 5).

Здатність працювати в команді. Здатність реалізовувати ефективну професійну комунікацію. Здатність організовувати ефективну взаємодію членів професійної групи.

9. Методи та критерії оцінювання

9.1. Критерії оцінювання

Визначення	Чотирибальна національна шкала оцінювання	Рейтингова бальна шкала оцінювання
Відмінне виконання лише з незначною кількістю помилок	5 (відмінно)	$90 \leq RD \leq 100$
Вище середнього рівня з кількома помилками	4 (добре)	$82 \leq RD < 89$
Загалом правильна робота з певною кількістю помилок	4 (добре)	$74 \leq RD < 81$
Непогано, але зі значною кількістю недоліків	3 (задовільно)	$64 \leq RD < 73$
Виконання задовольняє мінімальні критерії	3 (задовільно)	$60 \leq RD < 63$
Можливе повторне складання	2 (незадовільно)	$35 \leq RD < 59$
Необхідний повторний курс з навчальної дисципліни	2 (незадовільно)	$0 \leq RD < 34$

9.2 Методи поточного формативного оцінювання

МФО1	Опитування та усні коментарі викладача за його результатами
МФО2	Письмові завдання та коментарі викладача за їх результатами
МФО3	Розв'язування ситуаційних завдань
МФО4	Участь у дискусіях та обговореннях

9.3 Методи підсумкового сумативного оцінювання

МСО1	Відвідування аудиторних занять
МСО2	Виконання письмових робіт
МСО3	Виконання усних завдань
МСО4	Опанування психодіагностичних методик

Контрольні заходи:

3 семестр		100 балів
МСО1. Відвідування аудиторних занять		40
	20x2	40
МСО2. Виконання письмових робіт		20
	4x5	20
МСО3. Виконання усних завдань		20
	4x5	20
МСО4. Опанування психодіагностичних методик		20

	4x5	20
--	-----	----

Контрольні заходи в особливому випадку:

3 семестр		100 балів
МСО1. Відвідування аудиторних занять		40
	Проходження онлайн-курсів за відповідною тематикою на Coursera або EdEra (до 20 балів за курс) (2x20)	40
МСО2. Виконання письмових робіт		20
	Написання та друк тез у збірці науково-практичної конференції за відповідною тематикою (5 балів за 1 тези), написання статті з публікацією у періодичному виданні (10 балів) (4x5)	20
МСО3. Виконання усних завдань		20
	Участь у науково-практичних конференціях за відповідною тематикою (5 балів за 1 конференцію) (4x5)	20
МСО4. Опанування психодіагностичних методик		20
	Участь у колективному науковому дослідженні за відповідною тематикою з презентацією його результатів (до 10 балів) (4x5)	20

10. Ресурсне забезпечення навчальної дисципліни

10.1 Засоби навчання

ЗН1	Мультимедіа, відео- і звуковідтворювальна, проєкційна апаратура (відеокамери, проєктори, екрани, смартдошки тощо)
ЗН2	Бібліотечні фонди
ЗН3	Технічні засоби (кінофільми, радіо- і телепередачі, звуко- і відеозаписи та ін.)

10.2 Інформаційне та навчально-методичне забезпечення

Основна література	
1	Кайдалова Л. Г., Пляка Л. В. Психологія спілкування : навчальний посібник. Харків : НФаУ, 2018. 139 с.
2	Калька Н. М., Цивінська М. В., Зубач І. М. Детекція брехні у спілкуванні: соціально-психологічний аспект: навч.-метод. посібник. Київ : Освіта України, 2017. 120 с.
3	Теорія і практика формування лідера: навчальний посібник / О.Г. Романовський, Т.В. Гура, А.С. Книш, В.В. Бондаренко. Харків, 2017. 100 с.
4	Улунова Г. Є. Культура професійного спілкування державних службовців: сутність, функціонально-структурні особливості, психодіагностика : монографія. Суми : СумДУ, 2019. 414 с.
Допоміжна література	

5	Безшейко В. Алгоритм професійного спілкування лікаря в окремих клінічних ситуаціях. <i>Новости медицины и фармации : Медико-фармацевтическое издание.</i> 2017. № 16. С. 12–13.
6	Будянська В. А. Дидактична гра як засіб формування культури ділового спілкування майбутніх менеджерів освіти. <i>Теорія та методика навчання та виховання.</i> 2016. Вип. 40. С. 30–41.
7	Держановська С.Л. Механізми реалізації політико-управлінського лідерства у сфері безпеки та благополуччя дітей: досвід Канади для України : автореферат ... канд. наук з держ. упр. Київ : Нац. акад. держ. упр. при Президентові Укр., 2017. 20 с.
8	Засекін А. А. Віртуальне спілкування як чинник особистісних змін студентської молоді : автореферат... канд. психологічних наук, спец.: 19.00.07 - педагогічна та вікова психологія / А. А. Засекін. Київ : Київський ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. 20 с.
9	Макарова К. Г. Використання ігрових технологій у процесі формування культури ділового спілкування майбутніх перекладачів. <i>Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія Педагогіка і психологія.</i> 2015. № 1. С. 253-256.
10	Нестуля О.О. Основи лідерства. Наукові концепції (від найдавніших часів до середини ХХ ст.) : навч. посіб. Полтава : ПУЕТ, 2016. 277 с.
11	Психологія спілкування : збірник тренінгів / за заг. ред. Л. О. Савенкової ; Держ. вищ. навч. закл. "Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана". Київ : КНЕУ, 2014. 187 с.
12	Психологія управлінської діяльності лідера: навчальний посібник / Романовський О.Г., Пономарьов О.С., Гура Т.В., Книш А.Є., Бондаренко В.В. Харків, 2017. 100 с.
13	Психологія спілкування : навчальний посібник / за заг. ред. Л. О. Савенкової ; Держ. ВНЗ "Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана". Київ : КНЕУ, 2015. 309 с.
Інформаційні ресурси в Інтернеті	
1	Алан Піз. Нова мова жестів. https://www.youtube.com/watch?v=gSnb3ZySKU&list=RDCMUCT91160xVooiB_kf419GQXw&start_radio=1&t=0